

**ДІЗНАВАЧ ЯК СУБ'ЄКТ ЗАПОБІГАННЯ
НАСИЛЬНИЦЬКИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ****THE INVESTIGATOR AS A SUBJECT OF THE PREVENTION
OF VIOLENT CRIMINAL OFFENSES**

Шкута О.О., д.ю.н., професор,

завідувач кафедри професійних та спеціальних дисциплін

Херсонський факультет Одеського державного університету внутрішніх справ

У статті здійснено дослідження статусу дізнавача як суб'єкта запобігання насильницьким кримінальним правопорушенням. Система запобігання кримінальним правопорушенням діє на основі законодавства України і спрямована на зниження рівня злочинності, забезпечення правопорядку та захист прав і свобод громадян. До суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням в Україні відносяться державні органи, установи та організації, кожна з яких має свої специфічні функції й повноваження та здійснює їх у взаємодії з іншими суб'єктами. Дізнавач – це працівник правоохоронного органу, оскільки виконує функції, типові для правоохоронних органів (розслідування кримінальних проступків, забезпечення правопорядку, захист прав і свобод громадян тощо), в своїй діяльності використовують спеціальні засоби та операційно-технічне спорядження, діє в межах чітко визначених процедур, що забезпечує законність та об'єктивність діяльності. Серед основних повноважень дізнавача (ст. 40-1 КПК України) у сфері розслідування кримінальних проступків окремо слід виділити право «здійснювати інші повноваження», що дозволяє припустити його залученість до системи запобігання кримінальним правопорушенням. Кримінологічна профілактика насильницької злочинності спрямована на своєчасне відвернення криміногенно-небезпечних явищ, створення достатнього рівня захисту безпеки осіб від злочинних насильницьких посягань та проявляється у втручанні у кризові ситуації, виховній та інформаційній роботі серед населення, зменшенні практичних можливостей вчинення насильницьких кримінальних правопорушень, залучення громадськості до запобігання насильницьким кримінальним правопорушенням, наданні допомоги жертвам такого виду кримінального посягання тощо.

Напрями участі дізнавача у профілактиці насильницьких кримінальних правопорушень: аналіз та прогнозування, виявлення та запобігання загрозам, співпраця і координація, профілактична робота, підтримка жертв насильницьких кримінальних правопорушень, освітньо-інформаційна діяльність, підвищення кваліфікації та впровадження новітніх технологій.

Ключові слова: дізнавач, насильство, кримінологічна характеристика, запобігання, кримінальні правопорушення, злочини, кримінальні проступки, процесуальний статус, суб'єкт запобігання, правоохоронні органи, Національна поліція України.

The article examines the status of an investigator as a subject of violent criminal offenses prevention. The criminal offense prevention system operates on the basis of Ukrainian legislation and is aimed at reducing the crime rate, ensuring law and order and protecting the rights and freedoms of citizens. The subjects of criminal offense prevention in Ukraine include state bodies, institutions and organizations, each of which has its own specific functions and powers and exercises them in cooperation with other subjects. An investigator is an employee of a law enforcement agency, since he or she performs functions typical for law enforcement agencies (investigation of criminal offenses, ensuring law and order, protection of the rights and freedoms of citizens, etc.), uses special means and operational and technical equipment in his or her activities, and acts within clearly defined procedures, which ensures the legality and objectivity of activities. Among the main powers of the investigator (Article 40-1 of the CPC of Ukraine) in the field of criminal investigation, the right to "exercise other powers" should be separately highlighted, which suggests his/her involvement in the system of criminal offense prevention. Criminological prevention of violent crime is aimed at timely prevention of criminogenic phenomena, creation of a sufficient level of protection of the safety of persons from criminal violent attacks and is manifested in intervention in crisis situations, educational and informational work among the population, reduction of practical opportunities for committing violent criminal offenses, involvement of the public in the prevention of violent criminal offenses, assistance to victims of this type of criminal offense, etc.

Areas of participation of the investigator in the prevention of violent criminal offenses: analysis and forecasting, detection and prevention of threats, cooperation and coordination, preventive work, support for victims of violent criminal offenses, educational and informational activities, advanced training and introduction of the latest technologies.

Key words: investigator, violence, criminological characteristics, prevention, criminal offenses, crimes, criminal misdemeanors, procedural status, subject of prevention, law enforcement agencies, National Police of Ukraine.

Постановка проблеми. Насильницькі кримінальні правопорушення залишаються серйозною проблемою у багатьох країнах, адже вони загрожують життю та здоров'ю громадян, порушують суспільний порядок і підривають довіру до правоохоронних органів. Традиційні методи запобігання кримінальних правопорушень часто виявляються недостатньо ефективними в сучасних умовах, які вимагають нових підходів, включаючи використання інформаційних технологій, психологічних методів та тісну співпрацю з громадськістю. Дослідження ролі дізнавачів у цьому контексті допомагає розробити і впровадити інноваційні профілактичні заходи, ефективні способи зниження рівня насильницької злочинності, ідентифікувати дієві стратегії та методи профілактичної роботи, що сприятимуть підвищенню ефективності всієї правоохоронної системи та ін.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженню окремих аспектів правового статусу дізнавача присвятили свої праці такі науковці, як: В. А. Баранець (особливості процесуального статусу суб'єкта, повноваженого розслі-

дувати кримінальні проступки) [1], С. В. Івашко (кримінологічний вимір діяльності працівників правоохоронних органів) [2], М. Каліновська (форми участі слідчого та дізнавача у процесі доказування під час застосування запобіжних заходів на стадії досудового розслідування) [3], Л. І. Олєфір (дізнавач як суб'єкт запобігання кримінальним правопорушенням) [4], М. О. Семенишин (теорія та практика запобігання корисливо-насильницьким злочинам органами та підрозділами Національної поліції України) [5], А. М. Соцький (деякі аспекти процесуального статусу дізнавача в кримінальному провадженні) [6], А. М. Чорний (дізнання як форма досудового розслідування кримінального проступку) [7] та ін.

Мета статті полягає у дослідженні статусу дізнавача як суб'єкту запобігання насильницьким кримінальним правопорушенням.

Виклад основного матеріалу. Система суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням в Україні є складним механізмом, що включає в себе різні державні органи, установи та організації, кожна з яких має свої специфічні

функції та повноваження. Система запобігання кримінальним правопорушенням діє на основі законодавства України і спрямована на зниження рівня злочинності, забезпечення правопорядку та захист прав і свобод громадян.

До системи суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням відносяться МВС, Національна поліція України, СБУ, Державна прикордонна служба України, Прокуратура України, суди, органи місцевого самоврядування, громадські об'єднання та об'єднання громадян, освітньо-наукові установи, медіа, агенти впливу та ін. Кожний суб'єкт системи запобігання кримінальним правопорушенням виконує покладені на нього функції чи взяті на себе зобов'язання у взаємодії з іншими суб'єктами.

У зв'язку з внесенням змін до Кримінального кодексу України (а саме, доповнення класифікації кримінальних правопорушень та поділу їх на злочини і кримінальні проступки – Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» [8]) та внесення відповідних змін до кримінального процесуального законодавства України (а саме, визначення правового статусу дільника – ст. ст. 38, 40, 40-1 КПК України) особливого значення в профілактиці кримінальних правопорушень набуває саме повноваження та функції дільника [9]. Окрім зауважених вище нормативно-правових актів нормативно-правовою основою діяльності дільника є Конституція України, КПК України, Закон України «Про Національну поліцію», Наказ Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження Положення про організацію діяльності підрозділів дільниць органів Національної поліції України» та ін.

У п. 4 ч. 1 ст. 3 КПК України наводиться наступне визначення поняття дільника – це «службова особа підрозділу дільництва органу Національної поліції, органу безпеки, органу Бюро економічної безпеки України, органу Державного бюро розслідувань, Національного антикорупційного бюро України, у випадках, установлених цим Кодексом, уповноважена особа іншого підрозділу зазначених органів, які уповноважені в межах компетенції, передбаченої цим Кодексом, здійснювати досудове розслідування кримінальних проступків» [9]. Дана норма визначає, що до суб'єктів, які мають право здійснювати дільництво відносяться: службова особа підрозділу дільництва визначеного правоохоронного органу та уповноважена особа іншого підрозділу визначеного правоохоронного органу, яка здійснює досудове розслідування кримінальних проступків у формі дільництва на підставі відповідного наказу. Отже, дільник – це працівник правоохоронного органу, оскільки виконує функції типові для правоохоронних органів (розслідування проступків, забезпечення правопорядку, захист прав і свобод громадян тощо), в своїй діяльності використовують спеціальні засоби та операційно-технічне спорядження, діє в межах чітко визначених процедур, що забезпечує законність та об'єктивність діяльності.

Як зауважують Л. І. Олефір та С. В. Івашко «за суттю своїх службових повноважень працівники правоохоронних органів активні учасники кримінальних правовідносин, оскільки виступають у якості уповноважених службових осіб на яких покладається виконання правоохоронної функції» [2, с. 602]. Слід зауважити, що виконання правоохоронної функції працівниками правоохоронних органів спрямоване на забезпечення громадської безпеки шляхом вжиття профілактичних заходів сприяння дотримання прав і свобод людини, зниження соціальних та економічних витрат на розслідування, судовий процес та утримання осіб винних у вчиненні кримінальних правопорушень в місцях позбавлення волі чи застосування інших видів кримінально-правової відповідальності, витрат пов'язаних із ресоціалізацію засуджених осіб тощо. Також, виконання правоохоронної функції сприяє форму-

ванню правосвідомості у громадян та підвищенні їхньої довіри до правоохоронних органів, реалізації державної політики у сфері правопорядку та протидії злочинності, впровадженню стратегічного підходу до боротьби із злочинністю, підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів та ін.

Основні повноваження дільника визначено у ст. 40-1 КПК України, окрім прав та обов'язків під час розслідування кримінальних проступків дільник на основі п. 8 ч. 1 також має право «здійснювати інші повноваження, передбачені цим Кодексом» [9], що дозволяє припустити його залученість до системи запобігання кримінальним правопорушенням. Ч. 4 ст. 40-1 КПК України закріплює норму у відповідності до якої дільник, здійснюючи свої повноваження відповідно до вимог цього Кодексу, є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється. Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові особи, інші фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення дільника» [9]. Отже, оскільки дільник відноситься до категорії працівників правоохоронних органів, то вважаємо, що на нього в т.ч. покладаються повноваження в сфері запобігання злочинності, хоча прямої вказівки на виконання дільником функції запобігання кримінальним правопорушенням в законодавстві не має [14, с. 108].

Перш ніж визначити роль та повноваження дільника щодо запобігання насильницьких кримінальних правопорушень необхідно навести даної групи правопорушень. Зокрема, у Проекті Закону «Про відшкодування шкоди потерпілим від насильницьких кримінальних правопорушень» (відкликано 04.03.2020 р.) «насильницьке кримінальне правопорушення – передбачене Кримінальним кодексом України умисне суспільно небезпечне діяння, внаслідок якого потерпілому заподіяно тяжке тілесне ушкодження або смерть, а також суспільно небезпечне діяння проти статевої свободи та статевої недоторканості або вчинене щодо дитини, яким потерпілому заподіяно фізичне або психологічне насильство» [10].

На думку С. С. Шум, ознаками насильницьких правопорушень є: «1) спосіб вчинення полягає у застосуванні фізичного чи психологічного насильства до потерпілого (жертви) чи погрози його застосування; 2) результатом насильницького злочину є заподіяння смерті, тілесних ушкоджень чи психічної шкоди; 3) діяння (дія або бездіяльність) передбачено Кримінальним кодексом України; 4) умисний характер діяння (прямий умисел)» [11, с. 118].

До насильницьких злочинів відносяться: злочини проти життя та здоров'я, волі, честі та гідності, корисливо-насильницькі злочини, насильницькі злочини, які посягають на державу, громадську безпеку, порядок управління та громадський порядок, насильницькі злочини проти представників влади або інших службових осіб, насильницькі статеві злочини та ін. Наприклад, за період січень-травень 2024 р. в Україні було обліковано 6800 кримінальних правопорушень з використанням зброї та боєприпасів, що відноситься до категорії насильницьких злочинів (рис. 1) [12].

Кримінологічна профілактика насильницької злочинності спрямована на своєчасне відвернення криміногенно-небезпечних явищ, створення достатнього рівня захисту безпеки осіб від злочинних насильницьких посягань та проявляється у втручаннях у кризовій ситуації, виховній та інформаційній роботі серед населення, зменшенні практичних можливостей вчинення насильницьких кримінальних правопорушень, залучення громадськості до запобігання насильницьким кримінальним правопорушенням, наданні допомоги жертвам такого виду кримінального посягання тощо [13, с. 263].

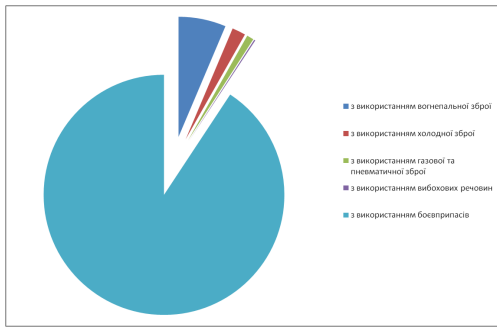

Рис. 1. Кількість облікованих насильницьких кримінальних правопорушень з використанням зброї та босприпасів за період січень-травень 2024 р. в Україні

Запобігання насильницьким кримінальним правопорушенням – це багатограний процес, який включає в себе вжиття наступних заходів:

1) внесення змін до кримінального законодавства для підвищення рівні відповідальності за насильницькі кримінальні правопорушення, в т. ч. прийняття законів спрямованих на протидію конкретним видам насильствам (наприклад, прийняття закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»);

2) вжиття правоохоронних заходів, зокрема, оперативна реакція правоохоронних органів на повідомлення про насильницькі кримінальні правопорушення, проведення ефективного розслідування такого виду злочинної діяльності, здійснення профілактичних заходів спрямованих на попередження насильницьких кримінальних правопорушень, включаючи патрулювання громадських місць, перевірку неблагополучних сімей, моніторинг потенційно небезпечних осіб тощо;

3) надання соціальної, психологічної, юридичної допомоги постраждалим особам від насильницьких кримінальних правопорушень, в т.ч. створення кризових центрів, реабілітаційних програм, гарячих ліній та ін.;

4) формування та впровадження соціальних програм спрямованих на подолання причин та умов, що сприяють вчиненню насильницьких кримінальних правопорушень зокрема програми боротьби із алкоголізмом, наркоманією, безробіттям, бідністю тощо;

5) проведення інформаційно-просвітницьких кампаній, щодо прав та обов'язків громадян, методів захисту від насильства, правил поведінки в кризових ситуаціях, подолання віктимологічної поведінки потенційних жертв насильницьких кримінальних правопорушень;

6) використання сучасних технологій для підвищення рівня безпеки, зокрема, використання тривожної кнопки, додатків до мобільних телефонів, що дозволяють швидко викликати допомогу, встановлення камер відеоспостереження у громадських місцях для попередження і фіксації насильницьких кримінальних правопорушень;

7) впровадження найкращих міжнародних практик у сфері запобігання насильницьких кримінальних правопорушень, участь у міжнародних програмах та ініціативах спрямованих на боротьбу із насильством, торгівлею людьми, тероризмом тощо.

Враховуючи зауважене можна визначити наступні форми участі дізнавача у профілактиці насильницьких кримінальних правопорушень:

– аналіз зібраної інформації в ході дізнання з метою визначення закономірностей вчинення кримінальних правопорушень, створення профілів можливих правопорушників;

– вжиття заходів з метою виявлення потенційних загроз вчинення насильницьких кримінальних правопорушень;

– участь у проведенні інформаційних кампаній та освітніх заходів для підвищення обізнаності громадян

щодо методів запобігання насильницьких кримінальних правопорушень і методів самозахисту;

– координація дій з іншими правоохоронними та державними органами для спільного вирішення проблем пов'язаних з насильницьким кримінальними правопорушеннями;

– оперативне реагування на повідомлення щодо підозрілих дій та осіб які можуть становити загрозу вчинення насильницьких кримінальних правопорушення;

– надання підтримки жертв насильницьких кримінальних, правопорушення допомога в отриманні медичної та психологічної допомоги;

– підвищення кваліфікації та навчання новим методам розслідування та запобігання насильницьким кримінальним правопорушенням;

– провадження новітніх технологій методів розслідування насильницьке кримінальних правопорушень;

– участь у проведенні профілактичних рейдів у місцях потенційного вчинення насильницьких кримінальних правопорушень;

– моніторинг соціальних мереж та інтернет-ресурсів для виявлення загроз і потенційних злочинців, які можуть планувати насильницькі дії;

– здійснення перевірок осіб, які перебувають під наглядом або викликають підозру у вчиненні насильницьких кримінальних правопорушень, в т.ч моніторинг осіб, які відбули покарання за насильницькі злочини, з метою запобігання рецидиву;

– поширення брошур, плакатів, відеороликів, що містять інформацію про те, як не стати жертвою насильницького злочину;

– робота із конфіденційними інформаторами, які надають інформацію про підготовку до насильницьких злочинів або осіб, схильних до їх вчинення;

– виявлення осіб, які можуть бути схильними до вчинення насильницьких злочинів, та проведення з ними профілактичних бесід і консультацій з психологами;

– участь у реалізації спільних проектів з неурядовими організаціями, спрямованих на профілактику насильства, підтримку жертв насильницьких кримінальних правопорушень і роботу з вразливими групами населення;

– налагодження постійного обміну інформацією з громадськими організаціями, які працюють у сфері запобігання насильству та ін.

Висновки. Система запобігання кримінальним правопорушенням діє на основі законодавства України і спрямована на зниження рівня злочинності, забезпечення правопорядку та захист прав і свобод громадян. До суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням в Україні відносяться державні органи, установи та організації, кожна з яких має свої специфічні функції та повноваження та здійснює їх у взаємодії з іншими суб'єктами. Дізнавач – це працівник правоохоронного органу, оскільки виконує функції типові для правоохоронних органів (розслідування проступків, забезпечення правопорядку, захист прав і свобод громадян тощо), в своїй діяльності використовують спеціальні засоби та операційно-технічне спорядження, діє в межах чітко визначених процедур, що забезпечує законність та об'єктивність діяльності. Серед основних повноважень дізнавача (ст. 40-1 КПК України) в сфері розслідування кримінальних проступків окремо слід виділити право «здійснювати інші повноваження», що дозволяє припустити його залученість до системи запобігання кримінальним правопорушенням. Кримінологічна профілактика насильницької злочинності спрямована на своєчасне відвернення криміногенно-небезпечних явищ, створення достатнього рівня захисту безпеки осіб від злочинних насильницьких посягань та проявляється у втручанні у кризовій ситуації, виховній та інформаційній роботі серед населення, зменшенні практичних можливостей вчинення насильницьких кримінальних правопорушень, залучення громадськості до

запобігання насильницьким кримінальним правопорушенням, наданні допомоги жертвам такого виду кримінального посягання тощо.

Напрями участі дізнавача у профілактиці насильницьких кримінальних правопорушень: аналіз та про-

гнозування, виявлення та запобігання загрозам, співпраця і координація, профілактична робота, підтримка жертв насильницьких кримінальних правопорушень, освіто-інформаційна діяльність, підвищення кваліфікації та впровадження новітніх технологій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баранець В.А. Особливості процесуального статусу суб'єкта, повноваженого розслідувати кримінальні проступки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. Том 2 № 79 (2023). С. 219-224.
2. Олефір Л.І., Івашко С.В. Кримінологічний вимір діяльності працівників правоохоронних органів. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. № 2 (2024). С. 599-605 URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/303710/295744> (дата звернення: 13.02.2024).
3. Каліновська М. Форми участі слідчого та дізнавача у процесі доказування під час застосування запобіжних заходів на стадії досудового розслідування. *Університетські наукові записки*. 2020, № 5 (77), С. 142-149.
4. Олефір Л.І., Івашко С.В. Дізнавач як суб'єкт запобігання кримінальним правопорушенням. *Право та державне управління*. 2023, №4. С.231-237.
5. Семенишин М.О. Теорія та практика запобігання корисливо-насильницьким злочинам органами та підрозділами Національної поліції України (за матеріалами операції Об'єднаних сил): дис. ... д-ра юрид. наук.: 081, 08; МВС України, Донецький юридичний інститут МВС України; Державний науково-дослідний інститут МВС України. Київ, 2020. 623 с.
6. Соцький А.М. Деякі аспекти процесуального статусу дізнавача в кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. № 1. 2022, С. 200-205.
7. Чорний А.М. Дізнання як форма досудового розслідування кримінального проступку. *Південноукраїнський правничий часопис*. 1'2023, С. 124-129.
8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень»: Закон України від 17.06.2020 р. № 720-IX <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/720-20#Text> (дата звернення: 13.02.2024).
9. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 13.02.2024).
10. Про відшкодування шкоди потерпілим від насильницьких кримінальних правопорушень: проект Закону 3149 від 03.03.2020 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68286 (дата звернення: 13.02.2024).
11. Шум С.С. Стан насильницької злочинності в Україні. *Право та державне управління*. 2021, № 1. С. 116-124. URL: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/1_2021/20.pdf (дата звернення: 13.02.2024).
12. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. Офіс Генерального прокурора. URL: <https://new.gp.gov.ua/ua/posts/statistika> (дата звернення: 13.02.2024).
13. Шкута О.О. Методика розслідування кримінальних правопорушень у сфері оподаткування. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 4. – С. 262-266 <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/4/42.pdf>
14. Shkuta O. Peculiarities of the Investigator's Interaction with the Operational Subdivisions of Law Enforcement Authorities in the Investigation of Illegal Reproduction and Restrictions. *European Reforms Bulletin* № 2, 2021. с. 106-110. <https://dspace.oduvs.edu.ua/bitstreams/bb8f5efe-2a29-4440-b3ad-d79b0862bfcc/download>